

Птиците в античното изкуство по българските земи

Златозар Боев

Широко възприето е схващането, че древна Тракия след края на бронзовата епоха е изпитвала влиянието на микенската цивилизация. Според проф. Велизар Велков (1928 – 1993) в районите на

Западна и Източна България през 2 хил. пр.Хр. във вътрешността на страната вече съществували тракийски държавни образувания. Тракийското изкуство в България е било предмет на многобройни изследвания и интерпретации. Сред най-задълбочените изследователи на тракийското изкуство са Богдан Филов (1883 – 1945), Мара Цончева (1906 – 1989), Иван Венедиков (1916 – 1997), Георги Герасимов (1905 – 1977) и Максимилиян Лазаров (1930 – 2003). Конкретно птиците обаче, в древните тракийски и римски земи на България не са били обект на специални проучвания досега.

През последните две десетилетия орнитоархеологическото проучване на

В последните десетилетия се натрупаха не малко сведения за взаимоотношенията между човека и птиците от тракийско и римско време в България. Чрез събраните археозоологични данни вече можем да оценим ролята на птиците в духовния живот на хората и особено в изобразителното изкуство в земите на днешна България.

няколкото десетки паметници на тракийския (и ранноримския) периоди разкри интересни подробности за използването на птиците от древното население на региона. Както знаем, тракийският

период у нас обхваща времето от ок. 2200 г. пр.Хр. докъм II в. сл.Хр., когато в земите ни се настаняват римляните. В страната ни са намерени многобройни изображения (мозайки, барелефи, статуетки, скулптури и др.) на птици. Тук ще разгледаме само част от онова, което е запазено в съвременните български предели. Умишлено пропускаме и някои птицеподобни изображения като т. н. „орлови грифони“, „лъвски грифони“, „конски петли“ (хипалектриони) и групи фантастични същества с митологично и художествено значение, но без връзка с птичата фауна. Въпреки че съвременните учени все още спорят за вида на птицата, изобразена като хипалектри-

он, т.е. че била възприемана като петел, лешояд или (?) грифон, трябва да припомним, че грифонът не е животински вид. Той е митологично същество и можем да приемем, че задната част на хипалектриона представлява задната част на тялото на петел. Това се отнася и за определянето на ритона от Танева могила (Обл. Сливен). По същия начин изключваме и многобройните „орлови грифони“, които не може да се разглеждат като орли.

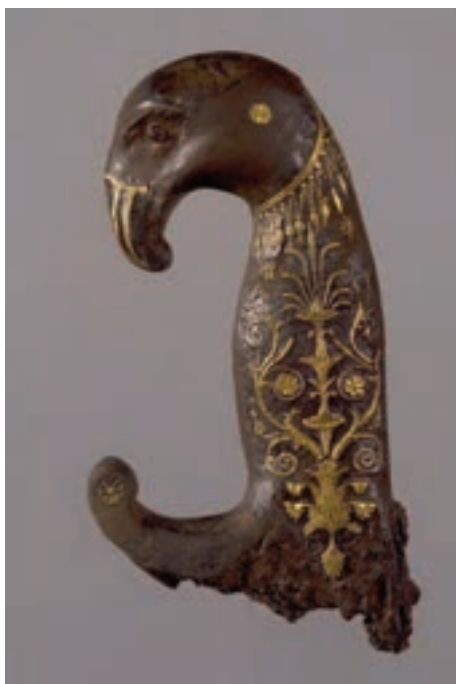
Траките не са имали своя писменост. Те използвали старогръцката писменост, която откриваме в надписите на съдове, често украсени с образи на животни, включително и изящни птици. Удивително е, че въвеждането на елементи от гръцката иконография съвпада с първите опити за по-широко използване на гръцката писменост и език в надписите на тракийските обекти. Според бележития наш траколог проф. Александър Фол (1933 – 2006) в Тракия изкуството през VI век пр.Хр. и след това било „аристократично“. Смята се, че през VIII – VII в. пр.Хр. то е било „геометрично“. Според проф. Иван Венедиков геометричното изкуство и животинските орнаменти се появяват в западните тракийски райони през VII – VI в. пр.Хр. По време на късната желязна епоха тракийското изкуство бележи високи постижения в гробничната архитектура (гробниците в Казанлък, Свещари и др.), светски сгради, тореутика (съкровищата от Летница, Луковит, Борово, Рогозен и др.), украшения на конски амуниции (Брезово, Букьовци, Оряхово, Оризово) и др. Тракийската култура въобще достига своя връх през VI век пр.Хр. Това е времето на великите златни и сребърни съкровища, направени по вкуса на тракийската аристокрация.

Рогат орел от Рогозенското съкровище (с. Рогозен, Обл. Враца) от втората половина на 4 в. пр.Хр.

Щом става дума за тракийското изкуство, непременно трябва да се спрем на неговия зооморфизъм. Изкуството на траките е може би „най-зооморфното“ сред древните култури в Европа. Зооморфизмът е представяне на естествените сили и богове с качества и особеностите на животните. Зооморфизмът (т. н. животински /зверинен/ стил) се дължи на естеството на ранните религиозни понятия, които предават значението на боговете в животински стил.

Земите на древните траки в югоизточния ъгъл на Европа, по време на целия холоцен са били районът с най-богатото биологично разнообразие на континента, включително най-богатите (и благоприятни) фаунистични ресурси

Глава на орел от гробницата на Севт III от могилата Голяма Косматка до гр. Шипка (Обл. Стара Загора) от втората половина на 4 в. пр.Хр.

за човека (морски брегове, речни устия, лагуни, вътрешни езера, блата и тресавища, алпийски ландшафти и обширни равнини, скални масиви, проломи, гъсти широколистни и иглолистни гори, ливади, степи и много други).

Предполага се, че зооморфизмът е един от „кодовете“ на митологията, фолклора, епоса и изобразителното изкуство. Ал. Фол смята, че зооморфизмът е свойствен не за мисленето (съдържанието), а за изразяването и е предмет на картинния (образния) език (изказ). „Животинската тематика“, третирана реалистично, е преобладаваща в тракийското изкуство. Животинският стил на тракийската торевтика (релефна обработка на художествени изделия от метал) е особен израз на естетиката на траките.

Подобно на други изобразителни знаци, зооморфните нямат определено значение. В животинския стил в изкуството на траките са представени три групи животни: хищници (лъв, леопард, мечка, куче, вълк), растителоядни копитни бозайници (елен, кон, дива свиня) и птици (най-често грабливи и водолюбиви птици). Според Иван Венедиков такива „зоологични“ сюжети у траките се появяват от Изтока през VI в. пр.Хр. Наред с тях присъстват и фантастични животински образи като розат лъв, лъв грифон, розат орел.

Зооморфната украса се извършва или като оформление на целия обект или на част от него като фигура на (гръбначно) животно. В края на бронзовата епоха най-често се използва образът на водна (водолюбива, водоплаваща) птица. Сред тях често откриваме образи на патици, гъски, лебеди и гр. Зооморфизмът се разпространява значително през ранната желязна епоха, когато петите на култовите брагви, амулетите или начелниците са украсени или оформени с фигури от домашни животни: овен, коза, бик или птица и представлява сюжета на основния символ. Този засилен интерес към животинската фигура и нейните отделни части (най-вече главата) се превъплъщава в новия материал – бронза. Произвеждани били и малки статуетки, украсени с култови или социални атрибути. Животните са все още геометрично стилизирани: тялото е представено като призма, главата е като „макара“, очите са кръгове, а гръбът се представя като полукълбо. Този геометричен (всъщност стереометричен) стил е типичен за изкуството на Средна и Югоизточна Европа, Кавказ и Иран и включва тракийската художествена култура в по-широка международна общност. В края на бронзовата епоха,

според Ал. Фол, налице е известна близост с декоративния репертоар на микенското изкуство. От края на късната бронзова епоха декоративните елементи са спирали, волути (спираловидни орнаменти), концентрични кръгове с меандри на центъра, ромбове и триъгълници, точки и полуокръжности, които се използват до VI век сл.Хр. В много паметници от римската епоха в България намираме редица сложни орнаменти, обграждащи изображения на птици в древните мозайки.

Да разгледаме и орнитоморфните символи в тракийското изкуство. Зооморфната символика също влиза в политическата терминология на древния свят. По този начин в символната група на орел с риба в клюна и заек в ноктите е кодирана политическата формула на Ахеменидите: „Донеси ми вода и земя“, чрез която победителят се обръща към победения владетел. Според археоложката Ваня Попова-Мороз, гълъбите и пауните на винените киликси символизируют причастието. Водните птици (и птиците с риба в клюна) символизируют статуса на новия човек след приемането на християнството. Същата птица („орел“) е представена в съкровището от Розозен, в Севтополис, Шипка, Драгоган, Армира, Никополис ad Нестум и много други обекти.

„Орелът“ от съкровището от Летница всъщност е грифон, а не орел. Най-старият паметник в България, представляващ Майката на боговете с граблива птица (с появата на „орел“ отново) в Тракия, е гръжката на бронзово огледало от с. Чукурка близо до Айтос (Област Бургас) от края на VI в. пр.Хр.

„Орелът“ от съкровището от Летница всъщност е грифон, а не орел. Най-старият паметник в България, представляващ Майката на боговете с граблива птица (с появата на „орел“ отново) в Тракия, е гръжката на бронзово огледало от с. Чукурка близо до Айтос (Област Бургас) от края на VI в. пр.Хр.

Основните изображения на животните от предходния период сега са заменени от жертвата или плячката. Изображенията и сцените на животните стават средство за изразяване на митологични и идеологически идеи. Сред археолозите и културолозите няма съмнение относно приноса на изкуството на Ахеменидите (основополагащата династия на Персийската империя, 550-330 г. пр.Хр.) за иконографията на животинския стил.

„Птицата“ като обобщен образ присъства в множество творби на много тракийски обекти. Обикновено „птицата“ не е граблива, гъждосвирцова, сова, патица, лебед, жерав и т. н. Често се изобразява като „птиче“ („птичка“), и добър пример за това са гвете „генерализирани“ птичи изображения на фалерата от с. Галиче (Област Враца).

Досега в съвременната орнитофауна на Балканския полуостров са установени около 516 вида, докато птичата фауна на България включва 420 вида. От тях орнитоархеологически данни за тракийския период от България имаме за едва ... 84 вида птици. Техни костни останки

Лакътна и две лъчеви кости на розов пеликтан (*Pelecanus onocrotalus*) от потъналото селище Урдовиза от ранно бронзовата епоха (3000 – 2000 пр.Хр.) при дн. Китен (Обл. Бургас). Сн.: Виктор Хазан

Биеци се петли (*Gallus gallus domestica*), мозайка от Улния Ескус (II в. пр.Хр)

са открити в 27 археологически обекта в днешните земи на България. Повечето от тези птици са кокошоподобни, водоплаващи или други ловни птици, както и домашни птици. Значението на птиците за гревните траки и римляни е било не по-маловажно, отколкото за съвременните хора. Както е известно, различните видове птици имат различно етнологично значение, т.е. те са етнозначими в различна степен. Обикновено домашните (декоративни и проговолствени) птици винаги са били сред най-важните птици в ежедневието бит, следвани от едрите видове ловни птици.

И двете групи (домашни и дивечови) се използват като хранителни ресурси за месо, яйца, кости, пера, пух и т.н. („първична употреба“). Редица други аспекти на използването на птиците през тракийския и римския период вече са добре проучени. Все пак, някои находки заслужават представяне. В потъналото селище Урдовиза (до Китен, Бургаска обл.) са открити 3 дълги тръбни кости от крилата на розов пеликан (*Pelecanus onocrotalus*), които са били срязани и омотани като част от неустановено приспособление за издухване или смучене/вливане. В селището Багачина (близо до с. Расово, Област Монтана) от ранножелязната епоха е намерен костен

пръстен, изработен от диафиза на раменната кост от крилото на домашна гъска (*Anser anser domestica*). В Анолония през 2007 г. са намерени кавали (флейти) от дълги кости от птици. Изобилни данни сочат, че в тракийско и ранноримско време много птици са

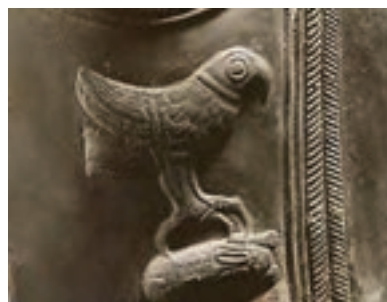
представлявали пернат дивеч – гъски, патици, лиски, гропли, кеклици, яребици, гълъби, змурци, фазани, змуркачи и др. Други птици (орли, соколи, бухали) са били използвани за лов. Някои птици (напр. домашните кокошки) първоначално (петлите) са били използвани за организиране на зрелищни боеве. Много по-късно те се превръщат в предпочитан и ценен източник на месо и яйца.

Когато разглеждаме значението на птиците за хората от античността, не можем да пропуснем въпроса със соколарството. Като специфичен начин на използване на една група птици (дневни и нощни грабливи) то се появява именно в тракийско време. Предполага се, че този аристократичен начин на лов е пренесен в Европа от източните римски провинции. Известно е, че римският император Авит (около 450 г.) въвел лова с обучени соколи като забавление за императорския двор.

Според орнитолога Николай Боев (1922 – 1985) соколарството у траките се е практикувало през 75 г. пр.Хр. Най-старото свидетелство за соколарството в тази част на Балканския полуостров се отнася за IV в. пр.Хр. В. Велков дава най-подробно описание на тракийските соколи: освен да ловуват бозайници, траките обичали да ловуват и птици, за което използвали обучени ястреби

(или соколи). Това е особено често срещана практика по долното течение на Места и Струма. Тук ловците обхождали блатата и удряли с пръчки по храсти и дървета, за да подплашат птиците. Те излитали и тогава соколарите освобождавали соколите си, които дори назовавали по име. Соколите бързо принуждавали птиците да се върнат, за да се скрият сред храстите. Там обаче ги причаквали ловците, които с тояги ги избивали. Част от лова соколарите винаги оставяли на своите соколи за награда. Най-интересното било, че когато соколите улавяли птица, те не я разкъсвали, а я доставяли на своите стопани. Изображенията на соколите от този период не са многобройни, но някои от тях са отлично запазени.

Според естествоизпитателя Георги Христович (1863 – 1926) в земите на днешна България ловуването с обучени дневни грабливи птици е известно от по-късен етап – от I в. Големият философ Аристотел обаче (384 – 322 г. пр.Хр.) също дава описание на лова на птици в Тракия с домашни соколи. Ловците раздвижвали стъблата на тръстиката с пръчки и птиците, скрити в тях, бивали улавяни от ловните ястреби, които ги очаквали. Според орнитолога Иван Арабаджиев от свидетелствата на Аристотел и Плиний Стари (23 – 79 г. пр.Хр.) може да се заключи, че в полисите на Древна Гърция след VI в. пр.Хр. ловуването с обучени грабливи птици все още е било непознато. Псевдо-Аристотел съобщава, че в древногръцкия град Амфиполис, който съществува от 436 г. пр.Хр. до 5 в. сл.Хр. в устието на река Струма, ловът на полски яребици (*Perdix perdix*) е ставал със соколи. Смята се, че и преди 2200 години траките са ловували с обучени ястреби и соколи. Многобройни са изображенията и на

Орел с уловен заек от гробницата между селата Маломирово и Златиница (Обл. Ямбол) от 2-та половина на IV в. пр.Хр. (по Маразов, 2010)

точно датирани тракийски сребърни предмети, изобразяващи лов на зайци с орли/соколи (Розозен, Маломирово), което потвърждава такова виждане. Въпреки че соколарството е било известно в древния Рим, все още липсва надеждна информация за практикуването му по време на римското управление (168 г. пр.Хр. – 3 в.). Орел, държащ заек в ноктите си, е изобразен на един гроб между селата Маломирово и Златиница.

Така стигаме до интересната тема за изображенията на птици върху обекти на тракийското изкуство. Според археолога Михаил Лазаров (1934 – 2006) през VI – V в. пр.Хр. (архаичния период на тракийското изкуство), сюжетите се разширяват и наред с биковете, елените, глизаните, козите, орлите, петлите и водните птици от по-ранния период, вече се появяват и лъвовете, пантери и кучета. Както и преди, животните обикновено са изобразявани в профил. Купи с изображение на птици, най-добре представени в Истрия (най-западната част на Балканския полуостров), се срещат често и в Източна Тракия (Thracia Pontica). В понтийската керамика има много животински фигури – елени, диви свине, леопарди, лъвовете, водолюбиви птици. Коринтската живописна керамика изобилства с фантастични същества и чудовища – сирени, сфинксове, крила

Три орнитоморфни съда от с. Орсоя (Обл. Монтана) от XIV – XII в. пр.Хр.

на дракони и т. н., което е една от нейните особености. В хинтерланда на Тракия птици се откриват и в съкровища като Рогозенското, където палмети се редуват със стилизирани птици. В околностите на селата Драма и Завой (Обл. Ямбол) са намерени отлични примери на т. н. „птичи купи“ от ранната желязна епоха (VII в. пр.Хр.). Според археолога Ивайло Караджинев те са известни от „няколко места в Понтийската област, концентрирани по Северното Черноморие и Северноанадолския хинтерланд“. Известно е, че „птичите купи“ са произведени в специални занаятчийници в Северна Йония през 2-та четвърт на VII в. пр.Хр. до първите десетилетия на V в. пр.Хр.

Птичите сюжети са широко разпространени в изкуството на бронзовата епоха и ранната желязна епоха в централните части на Балканския полуостров. В Източна Сърбия например са намерени многобройни „птичи“ колесници, вази с птици, птичи грънкалки, птичи висулки, птичи фибули и гр. Най-често са изобразявани водолюбиви птици (патици). Сръбският орнитолог Воислав Васич определя съществуването на специален култ към патиците като мирни (кротки) обитатели на водоемите в съседство с човешките селища. Изключителните керамични орнитоморфни съдове от с. Орсоя край гр. Лом са от същия тип. В края на бронзовата епоха орнитоморфните съдове са присъщи на културата на инкрустираната керамика в Долен Дунав. Те се откриват най-често в некрополите. Съществуват и редица други керамични орнитоморфни култови предмети като модели на колесници, тронове, масичици, антропоморфни идоли и т. н.

Споменахме, че в тракийското изкуство орлите присъстват често. Всъщ-

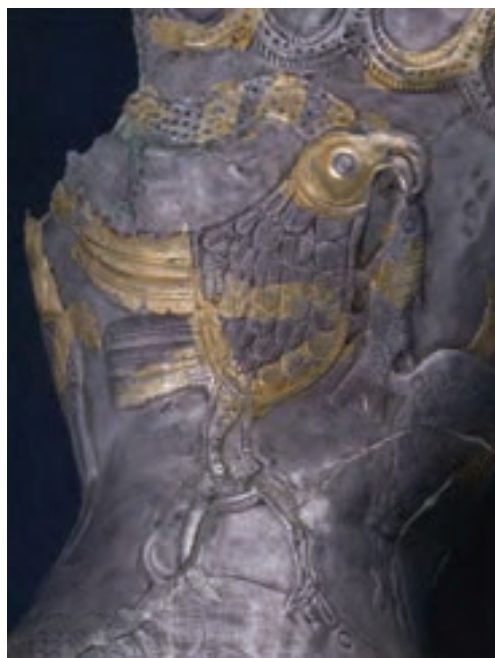
ност откриваме два типа изображение на орли – сборен образ на орел, т. е. на представителите на подсемейството на същинските орли (Aquilinae) и изображения на орел рибар – представител на семейството на орлите рибари (речни орли; Pandionidae). Общоприето е, че „орелът“ е символ на „върховната власт в иранско-кавказкия свят“. Образът на орела присъства в тракийското изкуство в архитектурата от късножелязната епоха – Свещари, тореутиката – Старосел, Борово, Рогозен и др., както и в други находки, напр. от Стара Загора.

Образът на орела е най-често срещаният образ на птица, заедно с образа на лъвовете. Много вероятно е един друг вид орел, но рибояден – орелът рибар (*Pandion haliaetus*) да е изобразен на съг от Рогозенското съкровище.

Река Марица, големите ѝ притоци Тунджа, Арга, Стряма, Сазлийка, Харманлийска и др., както и днес са оформили ландшафта, природната обстановка и местообитанията в обширни райони от Тракия в цялата Тракийска низина. Почти допреди столетие Марица е била плавателна, а Тунджа – поне допреди 3 столетия. Много по-широкото разпространение на орела рибар преди ок. 2 хилядолетия в района не поражда никакви съмнения.

Не само уловената в клюна риба, но някои детайли на изображението (характерното разграничаване на окраската на главата от тази на шията, нейната форма, относително по-малката ѝ големина спрямо тялото, очният пръстен и др.) подсказват, че прототипът на изобразената граблива птица по-скоро е орел рибар.

След орлите, гълъбите са най-често изобразяваните птици в тракийското изкуство. Най-често може да се различат образите на „гълъб“ (*Columba livia*) и

Орел рибар (*Pandion haliaetus*) от Рогозенското съкровище (с. Рогозен, Обл. Враца) от 2та половина на IV в. пр.Хр.

на „гургулица“ (*Streptopelia turtur*). Според траколога Иван Маразов гълъбите са орнитоморфна метафора на девойките, а срязаните крила на птиците символизират изгубената им девственост. Техните образи често присъстват на тракийските (и по-късно на римските) паметници. Намирани са из паметници в почти цялата страна.

Когато разглеждаме изображенията на птици в трако-римското изкуство, на първо място трябва да споменем един уникален паметник – Римската епископска базилика в Пловдив (античен Филипол). Сред мозайките в нея неочаквано откриваме и някои екзотични птици, които не са представени в съвременната българска фауна: султанка, египетска гъска, голям александров папагал, абисинска неразделка, африкански зелен гълъб, шпорокрила гъска. Тези екзотични птици съставляват 1/3 от всички установе-

Част от мозайките на пода на Голямата епископска базилика във Филипопол (дн. Пловдив), 03.11.2017 г. Сн. З. Боев

ни видове (вкл. и одомашнените форми като индийски паун и домашна кокошка) сред мозайките на този забележителен паметник на гревното изкуство. Сегем от общо 20 разпознати вида/форми на птици днес са с екзотично разпространение, главно в Северна и Субсахарска Африка. Тези птици имат характерна окраска на оперението си (и специфичен диагностичен хабитус) и безспорно доказват гревните контакти на римляните далеч на юг отвъд широко приетите граници на Римската империя.

Удивителен факт: всички екзотични птици от епископската базилика (с изключение на домашните пауни) днес са разпространени в Източна Африка, в Етиопия, Еритрея и Южен Судан. Този регион остава отвъд най-югоизточните граници на Римската империя дори и по времето на най-голямото ѝ разрастване и се намира на около 1000 километра от някогашните най-южни предели на римските земи на изток. Понастоящем всички (с изключение на шлемоглавата токачка, *Numida meleagris*) и султанката (*Porphyrion porphyrio*) имат отвъдсахар-

ско разпространение. Освен в Африка на юг от Сахара, токачката е разпространена и в Мароко, а султанката се среща и в Южна Испания, Франция, Италия, Алжир, Тунис, Либия, Египет и Иран. Всички тези територии някога са били част от Римската империя.

В Субсахарска Африка шлемоглавата токачка е широко разпространен пернат гивеч, но многобройни

художествени и археологически данни (костни находки) сочат, че такива токачки вероятно са били опитомени в Мали и Судан още преди около 2000 г. В Европа вероятно токачката е изчезнала като домашна птица и повторно е била опитомена (отново в Европа!) едва през XVI в. след като португалски пътешественици посетили Западна Африка.

Султанка (Porphyrion porphyrio), мозайка от Голямата епископска базилика във Филипопол (дн. Пловдив), 03.11.2017 г. Сн. З. Боев

Цалостната аригризация на Сахара приключила докъм 3500 г. пр. н. е., но най-обширното разрастване на пустинята Сахара е настъпило през последните две хилядолетия. В резултат климатът на Северна Африка не се е променил осезателно след римската колонизация. По този начин северните граници на ареалите на някои съвременни „субсахарски“ видове птици вероятно са били разположени и много по-северно, достигайки югоизточния ъгъл на Римската империя в Източна Африка.

Съществуват и редица доказателства, потвърждаващи транссахарските търговски връзки на Римската империя поне от III в. След управлението на император Август (63 г. пр.Хр. – 14 г. сл.Хр.) Рим владеел четири провинции в Африка – Нумидия, Африка (Тунис), Киренайка и Египет. Тези факти потвърждават съществуването на римско-етиопските/абисинските контакти. Добре известно е, че контактите между Етиопия и Средиземноморския свят (3000 г. пр.Хр. – 400 г. пр.Хр.) са били многобройни и интензивни. Контактите между римския свят и Етиопия се осъществявали в периода между 50 г. и 300 г. сл.Хр, когато Рим започва да се разширява на Африканския континент. Римляните са имали контакти с държавата Куш, Етиопското царство (750 г. пр.Хр. – 200 г. сл.Хр.). Кушитите и техните наследници често са влизали във военни и търговски взаимоотношения с Рим, а тези взаимоотношения са били от голямо значение през целия период от съществуването на Римската империя. Те са били най-интензивни в периода от 50 г. пр.Хр. – 300 г. сл.Хр.

Какво се е търгувало между Рим и Етиопия през сахарските пътища? Със сигурност търговията включвала животни – огромните количества екзотични

Египетска гъска (Alopochen aegyptiaca), мозайка от Голямата епископска базилика във Филипопол (дн. Пловдив), 03.11.2017 г. Сн. З. Боев

Голям александров папагал (Psittacula krameri), мозайка от Голямата епископска базилика във Филипопол (дн. Пловдив), 03.11.2017 г. Сн. З. Боев

зверове, избивани по римските арени, обикновено са били с етиопски произход, доставени от Централна Африка през Сахара и Фезан (югозападна Либия). Според Джон Суонсън многобройни доказателства сочат, че етиопското кралство Куш изнасяло в Рим (т. е. Египет по онова време) традиционни продукти на търговията с кервани, като слонова кост, злато, диви животни, подправки и роби. Многобройни са историческите

*Шпорокрила гъска (Plectropterus gambensis), мозайка от Голямата епископска базилика във Филипопол (дн. Пловдив), 03.11.2017 г.
Сн. З. Боев*

*Шлемоглава токачка (Numida meleagris), мозайка от Голямата епископска базилика във Филипопол (дн. Пловдив), 03.11.2017 г.
Сн. З. Боев*

доказателства за древните контакти между Тракия и Египет през елинската епоха, особено в района между долното поречие на Нил и Червено море.

Следователно в Централна Сахара контактите между средиземноморския свят и Етиопия са били преди всичко търговски контакти. Тези контакти са били особено интензивни и няма съмнение, че транссахарската търговия е била важна за класическия свят.

Докато едрите бозайници от етиопския район били доставяни в Римската империя за убиване в арените, присъствието на пестроцветни птици (всичките невработодобни Non-Passeriformes), които се срещат в римските мозайки във Филипопол, може да се обясни само с естетическата им стойност – ярко оперение, забавно поведение, красиви декоративни пера, лесно хранене (повечето са зърноядни видове) и гр. Всички тези екзотични за България птици от африкански (етиопски) произход не могат да бъдат изобразени без пряко наблюдение на живи индивиди. Това се доказва от изключително реалистично представените им естествени пози, които може да се видят (и възпроизведат) само, ако птиците са видяни живи. Почти невероятно изглежда изображението от Филипопол да са били пресъздадени въз основата на пренесени от Африка местни изображения на птиците, вместо самите птици да са били пренесени живи в Европа. Още по-малко вероятно е изображението да са правени в Африка и да са били пренесени и монтирани в поговите мозайки в Европа. Всичко това означава (и доказва), че живите индивиди от седемте екзотични вида птици (султанка, египетска гъска, голям александров папагал, шлемоглава токачка, абисинска неразделка, африкански зелен гълъб и шпорокрила гъска) са били доставени в древния Филипопол, където са били изобразени като (основни) елементи на поговата мозаечна украса на епископската базилика. Мозаични изо-

бражения на султанка у нас са разкрити и в римския граг Марцианополис (гн. Де-вня) както и в тракийския граг Гарескус (гн. Сандански). Римски мозайки с изображения на индийски пауни присъстват в Гарескус, Марцианополис и гр. Открити са и изображения и на други птици сред мозайките в Сандански, базиликата „Св. София“ и гр.

Според някои изследователи, ловната тема, представена в римските по-дови мозайки, изразява съзерцателно възприятие. Няма намек за жестокост, нито за убиване на дивеча. Напротив, животински фигури излъчват силното усещане за симпатия у художника. Това може да се дължи на убеждението на древните за неделимостта на природата, като дивеч и ловец представляват единството на хармоничното цяло в битието.

Очевидно е, че птиците са играли важна роля както в материалния, така и в духовния живот на траки и римляни по българските земи, поради което толкова силно са представени в древното тракийско и римско изкуство. При траките обикновено птиците образи са символични, обобщени и стилизирани и често не притежават важни специфични диагностични характеристики за идентифициране на видовете. В Римския период изображенията на птиците са много по-наситени с диагностични признаци, т. е. те са по-реалистични. Техните особености са изцяло стилизирани, но с майсторски представени специфични признаци на видовете.

Повечето изобразени видове птици от римските мозайки са местни и днес са разпространени и в България. Въпреки че някои от тях не се размножават в страната, те все още са представени в природата в днешната територия на

България като случайни или редовни зимни посетители.

В античните мозайки рядко присъстват ловни видове птици, с изключение на онези с яркоцветно декоративно (или специфично контрастно) оперение, напр. тракийския кеклик, немия лебед, шлемоглавата токачка, зеленоглавата патица и гр. Други видове птици, изобразени по различни паметници, са били използвани като домашни любимци (папагали, индийски паун, кокошка, токачка, султанка). Някои от тях са традиционен източник на месо и са обект на масово отглеждане като домашни птици (кокошка, индийски паун, шлемоглава токачка, гъски и патици). Прецизните цветни изображения на птици в мозайките на римската епископска базилика във Филипопол (гн. Пловдив) са толкова реалистични, че през 2018 г. тя бе призната за част от световното културно наследство от ЮНЕСКО. Те именно представляват и едно от много редките доказателства (от територията на България) за древните римско – етиопски взаимоотношения. Огромно мнозинство на местни видове птици и домашни форми (84 вида) от тракийски/римски обекти досега са доказани безспорно и единствено въз основа на техните костни останки. Въпреки че са редки, някои находки доказват вторичната употреба на птиците (напр. техните кости). Като цяло, птичата фауна имала много важно значение в материалния и духовния живот на хората (както сред широките слоеве, така и сред аристокрацията), поради което птиците образи и орнитоморфната тематика са толкова широко представени и символно натоварени в произведенията на изкуството от тракийския и римския период по нашите земи. ■